

BATI KARADENİZ BÖLÜMÜ'NDE ATASÖZLERİ VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

Provers And Climatic Characteristics
In The Western Black Sea Sub-Region

Talat KOÇ*

ÖZET

Batı Karadeniz bölümü önemli iklim özelliklerine sahiptir. Batı Karadeniz bölümünün sahip olduğu iklim özelliklerinin açıklanmasında bilinen araştırma yöntemleri ile birlikte atasözleri de kullanılabilir.

Bu çalışmada atasözleri ve iklim özellikleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Batı Karadeniz bölümünde iklim ile ilgili kullanılan atasözlerinin pek çoğunun bilimsel veriler ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Western Black Sea sub-region has been important climatical characteristics. In the explanation of Western Black Sea sub-region's climatical characteristics proverbs can also be used together with the known research methods.

In this research, relationship between climatic characteristics and proverbs has been investigated. It is established that in the Black Sea sub-region most of the proverbs used concerning climate are almost on a parallel with the scientific data.

---

* Yrd. Doç. Dr. Talat KOÇ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

I. GİRİŞ

Nasıl olurda halk arasında kullanılan bazı atasözleri bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan sonuçları kısa ve vurgulayıcı bir Şekilde ifade edebilir? Diğer pek çok alanda olduğu gibi iklim konusunda da bilimsel gerçekleri çarpıcı ifadeler ile vurgulayan atasözleri bulunmaktadır.

İklim ile ilgili araştırmalarda, genellikle sınırlı sayıda veriden yararlanılarak sonuca gitmek zorunda kalınmaktadır. Türkiye'nin herhangi bir sahasında yapılacak iklim araştırmasında meteoroloji verileri çeşitlendirmeye çalışılsa bile, pek çok yetersizlik araştırmacıyı sınırlandıracaktır. Günümüz teknik Şartlarının sağladığu bütün kaynaklardan yararlanıldığu zaman da çok sayıda değişkenin karşılıklı etkileşimi ve uzun süreye dayanan ortalamanın bir sentezi olan iklim özelliğinin bütün yönleri ile belirlenebildiğini ifade etmek zordur. Ancak, mümkün olan en sağlıklı sonuca gidilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında, iklim bütününü oluşturan her etken, o sahada yaşayan insanın her anını etkilemekte ve Őekillendirmektedir. İklimin sosyal ve ekonomik hayatta değişik izler bırakması ve yüzlerce yılda toplumun tecrübelerinden süzülmesi sonucunda, bir bal damlası niteliğinde, yararlı atasözleri oluşabilmektedir.

Bununla birlikte bütün atasözlerinin her zaman en tutarlı gerçeği vurguladığını iddia etmek mümkün değildir. Yapılması gereken, atasözlerinin bilimsel veriler ile doğruluğunun araştırılması ve güvenilirliği belirlenenlerin bilimsel sonuçların kanıtlarından biri olarak kullanılmasıdır. İfade edilen düşüncelerden hareketle burada, Batı Karadeniz bölümünde derlenen iklim ile ilgili atasözleri ve iklim özellikleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

II. KAPSAM VE YÖNTEM

Çalışma alanı genel hatları ile Batı Karadeniz bölümü ile sınırlanmaktadır (Harita 1). Batı Karadeniz de kıyıya paralel uzanan sıradağlar sistemlerinden Ilgaz Dağları ve Köroğlu Dağlarının zirvelerinin bir kısmı bu araştırmanın i kesimdeki sınırını oluşturmaktadır (Harita 1).

Batı Karadeniz bölümünde kullanılan atasözleri iki yol ile belirlenmiştir:

a - Araştırma sahasına Coğrafya konularını kapsayan 150 sorudan oluşan 300 anket formu gönderilmiş ve bunlardan 150 tanesine yanıt gelmiştir.

B - Yapılan arazi çalışmaları sırasında gerçekleştirilen görüşmeler ile bilgi toplanmıştır.

Batı Karadenizde belirlenen atasözlerinin iklim özellikleri ile ilişkisinin sorgulanmasında kullanıla başlıca araştırmalar kaynakça da verilmiştir. Atasözlerinde belirlenen durumları ifade eden veriler çok olmakla birlikte, en gereklileri verilerek konunun daha fazla genişlemesi önlenmeye çalışılmıştır.

III. ATASÖZLERİ VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

1. "Kasım Evine Gir Hısım"

Yılın belirli dönemlere ayrılmasında iklim özelliklerinin etkisi büyüktür. Anadolu halkı genelde yılı, Kasım (Kış dönemi ve 180 gün) olmak üzere ikiye ayırmaktadır (ENGİNER 1984). Bazı farklar ile birlikte kış dönemini ifade eden Kasım, Kasım ayında, yaz dönemini ifade eden Hıdrellez Mayıs ayında başlamaktadır (ENGİNER 1984). Bu atasözünün Düzce ve Çaycuma çevresinin kullanıldığı belirlenmiştir. Batı Karadeniz bölümünde Ekim ayından Kasım ayına geçişte alt hava tiplerinde belirgin farklılaşmalar yaşanmaktadır (Şekil 1-2). Ekim ve Kasım aylarında kutupsal hava tipleri hakim durumda iken Kasım ayında soğuk alt tipler daha etkin hale gelmiştir (Şekil 1-2). Kasım ayı, özellikle Batı Karadeniz bölümü iç kesiminde ilk don olaylarının başladığı ve kar yağışlarının görüldüğü dönemdir. Şu halde Batı Karadeniz de söylenen "Kasım Evine Gir Hısım" atasözü ile iklim özellikleri arasında paralellik vardır ve bu, kış döneminin başladığını vurgular.

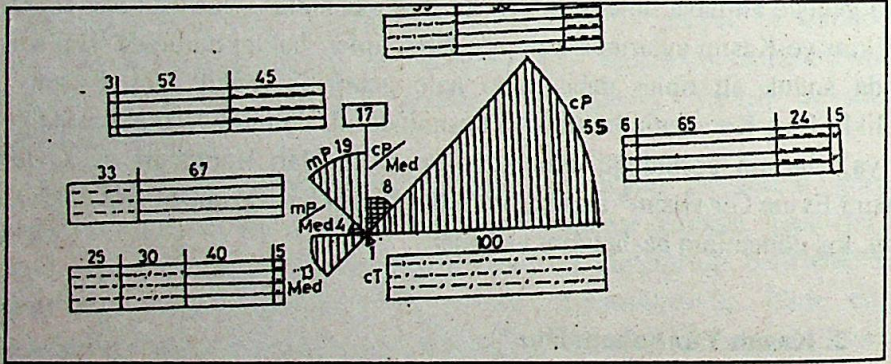
2. Kasım Yüz Sabanı Düz"

Bu atasözünün yalnız Düzce çevresinde kullanıldığı belirlenmiştir (Harita 1). Kasım yüz olması, diğer bir ifade ile, kış döneminin yüz gününü tamamlaması durumunda toprağın işlenmesi için gerekli hazırlıklara başlanmasını ifade eder. Kasım'ın kış döneminin yüzüncü günleri yaklaşık olarak Mart ayının başlarına gelmektedir. Batı Karadeniz de Mart ayı sıcaklık ortalamalarına bakıldığında yalnız Düzce, Çaycuma, Devrek, Bartın çevresi ve kıyı kesiminde ortalama sıcaklığın 6.0 C°'nin üzerine çıktığı görülmektedir (Harita 2). Düzce iç kesimde bulunmasına rağmen, kıyı ile arasında önemli bir engel oluşturacak yer şeklinin olmaması ve alçakta bulunması, denizel etkiler altında kalmasına neden olmaktadır (Harita 1). Belirlediğimiz veriler sonucunda, iklim özelliği olarak toprağın işlenmesi şartları yaklaşık olarak Mart ayında belirtmekte ve bu durum toplumsal yaşamda atasözü kullanımına "Kasım Yüz, Sabanı Düz" olarak yansımıştır.

3. "Kasım Yüz Elli, Yaz Belli"

"Kasım Yüz Elli, Yaz Belli" atasözünün Devrekani çevresinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Kış döneminin başlangıcından sonra geçen 150. günü ifade eden "Kasım Yüz Elli" ifadesi yaklaşık olarak Nisan ayını ifade etmektedir. Mart ayının gerçek sıcaklık ortalamalarında, yalnız kıyı kesimi ve Düzce çevresinde 6.0 C°nin üzerinde değerler görülürken, Nisan ayında Devrekani, Kastamonu çevresinde 8.0 C°nin üzerinde ortalama gerçek sıcaklıklara rastlanmaktadır (Harita 2-3). Düzce çevresinde yaz belirtileri Mart ayında gözlenerek toprak işleme hazırlıklarına başlanırken, Devrekani çevresinde yaz belirtileri Nisan ayında görülmeye başlanmaktadır. Devrekani çevresinin yüksek olması yanında, kıyı ile arasında 2000 metreyi geçen Küre Dağlarının bulunması, kış döneminin sert ve uzun geçmesine neden olmaktadır (Harita 1).

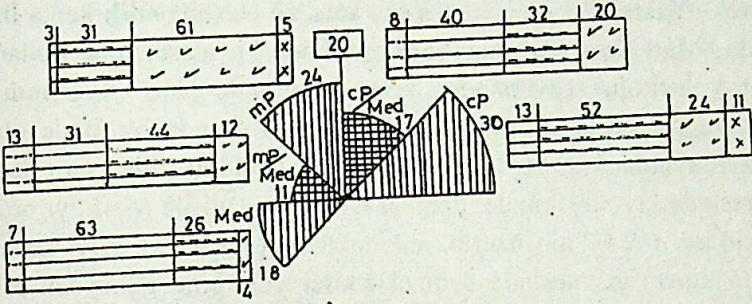
Şekil 1. Batı Karadeniz'de Ekim Ayında Hava Tipleri ve Alt Tipleri

Hava Tipleri :

- Med : Akdeniz hava tipi,
- mP/Med : Nemli kutupsal ve Akdeniz hava tipi,
- mP : Nemli kutupsal hava tipi,
- cP/Med : Kuru kutupsal ve Akdeniz hava tipi,
- cP : Kuru kutupsal hava tipi
- mP/cT : Nemli kutupsal ve kurulu tropikal hava tipi,
- cT : Kuru tropikal hava tipi,
- cT/Med : Kuru tropikal ve Akdeniz hava tipi.

Alt Tipler :

Şekil 2. Batı Karadeniz'de Kasım Ayında Hava Tipleri ve Alt Tipler

Hava Tipleri :

- Med : Akdeniz hava tipi,
- mP/Med : Nemli kutupsal ve Akdeniz hava tipi,
- mP : Nemli kutupsal hava tipi,
- cP/Med : Kuru kutupsal ve Akdeniz hava tipi,
- cP : Kuru kutupsal hava tipi,
- mP/cT : Nemli kutupsal ve kurulu tropikal hava tipi,
- cT : Kuru tropikal hava tipi,
- cT/Med : Kuru tropikal ve Akdeniz hava tipi.

Alt Tipler :

4. "Mart Kapıdan Baktırır, Kazma Kürek Yaktırır"

Batı Karadeniz de hayli yaygın olarak belirlediğimiz bu atasözü Türkiye'nin pek çok yöresinde bilinmekte; Türkiye geneli ve Batı Karadeniz'in sık değişen hava tiplerinin etkisi altına girmesini ifade etmektedir. Kış özelliklerinde gösterilen zayıflama, bu döneme göre hayli sıcak hava tiplerinin etkili olması ortamını hazırlamaktadır. Daha sonra etkili olan gezici depresyonların özelliğine bağlı olarak değişerek çok soğuk karakterli hava tipleri etkili olabilmektedir. Uzun ve uğraş dolu geçen kış dönemi sonrasında yaşanabilen sıcak hava tiplerini Anadolu köylüsü kapıdan bakmak olarak yorumlarken, bu ayda kazma, kürek sapları dahil herşeyi yaktırabilecek şiddetli soğukların yaşanabileceği gerçeğini de vurgulamaktadır.

5. “Mart Karı Tavanın Yağı”

Batı Karadeniz Bölümü'nün iç kesimlerinde “Mart Kapıdan Baktırır, Kazma Kürek Yaktırır”, ifadesi geçen atasözü tesbit edilirken; İnebolu çevresinde de “Mart Karı, Tavanın Yağı” şeklinde bir atasözünün kullanıldığı belirlenmiştir. İnebolu çevresinde kıyı kesiminde kar yağışının pek görülmediği; yağsa bile kısa sürede eridiği doğrultusunda bir ifade olan bu atasözü, Mart ayında kış şartlarının etkisinin azaldığı dile getirmektedir. İnebolu çevresinde kıyı kesiminde, denizel etkiler nedeni ile Mart ayı ortalama gerçek sıcaklıkları 6.0 C°'nin üzerine çıkmaktadır (Harita 2). Kıyı kesiminde Mart ayınının ılıman geçmesinde denizel etkiler yanı sıra, güneyden esen ve yüksek dağlardan inerken fön karakteri kazanan rüzgârların etkisi büyüktür (Harita 1).

6. “Nisanda Fare Siğmesin, Mayısı Yağmur Dinmesin”

Kastamonu ilinin Ağlı ilçesinde kullanıldığı belirlenen bir atasözüdür. Nisan döneminde yazlık tahıl ekimi yapıldığı için yağmur istenmemekte, Mayıs döneminde ise ürünün çimlenmesi ve yetişmesi için yağmur beklenmektedir. Ağlı çevresinde yağış rejimi incelendiğinde de Mayıs dönemine doğru yağış değerlerinde belirgin artışlar gözlenmektedir (Harita 4). “Nisanda Fare Siğmesin, Mayısı Yağmur Dinmesin” sözü Devrekani çevresinde kullanılan “Kasım Yüz Elli, Yaz Belli” atasözü ile paralellik göstermektedir. Düzce çevresinde ekim dikim işlerine Mart ayında başlanırken; Devrekani, Ağlı çevresinde bu ancak Nisan ayında mümkün olmaktadır. Ekim dönemindeki bu değişik durum Batı Karadeniz bölümünde kıyı kesim ile iç kesim arasındaki iklim farklılaşmasını vurgulamaktadır (Harita 1-2-3).

7. “Ağustosun On Beş'i Yaz, On Beş'i Kış”

Kastamonu ve Devrekani çevresinde kullanılan bir atasözüdür. Kastamonu çevresi yer şekli özelliklerinin en belirgin olarak görüldüğü sahalardan biridir (Harita 1). Karasal etkilerin belirginleşmesi, yaz döneminin kısılması, kış döneminin uzaması, ve bahar dönemlerinin hızlı geçilmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Sonuçta Kastamonu çevresinde karasallık etkisine bağlı olarak Ağustos ayının sonuna doğru yaz mevsimi özellikleri hızla silindiği için “Ağustosun On Beş'i Yaz, On Beş'i Kış” atasözü ortaya çıkmıştır.

8. “Lodos Eser Yaz Olur, Poyraz Eser Kış Olur”

İnebolu çevresinde ve kuzey kıyılarda kullanılan atasözlerinden biridir. Türkiye'nin matematiksel konum özellikleri düşünüldüğünde güneyden gelen rüzgârların sıcak, kuzeyden gelen rüzgarların soğuk etki yapması beklenen bir sonuçtur. Aynı zamanda, İnebolu'nun güneyinde uzanan ve 2000 m'ye uzanan Küre Dağları fön oluşum şartlarını hazırlayarak güneyden gelen rüzgârların sıcak özelliğinin belirginleşmesine katkıda bulunmaktadır (Harita 1). Küre Dağlarının kıyıya dik olarak inmesinin yol açtığı bu şartlar “Lodos Eser Yaz Olur, Poyraz Eser Kış Olur” atasözünün yanı sıra, daha önce sözü edilen “Mart Karı, Tavanın Yağı” atasözünün oluşumunu da şekillendirmiştir (Harita 1).

9. “Lodos Yüze Buz, Kara Köz Gibi”

“Lodos Yüze Buz, Kara Köz Gibi” atasözü de “Lodos Eser Yaz Olur, Poyraz Eser Kış Olur” atasözüne bağlı olarak değerlendirilebilir. İnebolu çevresinde söylenen bu atasözünün oluşmasında da, Küre Dağları'nın Karadeniz'e dik yamaçlar ile inmesinin ve İnebolu çevresinde güneyli rüzgârların egemen olmasının etkisi büyüktür (Harita 1). Bu da lodos rüzgârlarının Küre Dağları'nın kuzey yamaçlarında alçalması sırasında belirginleşen sıcak özelliği ile karları erittiğini ifade eder (Harita 1).

10. “Bulutlar Gerede'ye, Al Abanı Gir Odaya”

Bolu çevresinde kullanılan bir atasözüdür ve halkın doğal olayları algılayarak onları özlü bir şekilde ifade etmesinin güzel örneğini oluşturmaktadır. Bolu çevresi yer şekli özellikleri ve konumuna bağlı olarak genel hatları ile batı yönünden rüzgâr almaktadır (Harita 1). Batıdan Karadeniz ve Düzce çevresinden gelen nemli hava kütleleri, içindeki nemin bir kısmını Bolu - Düzce arasındaki eşik kısmına bırakmakla birlikte, Bolu - Yeniçağa - Gerede doğrultusunda yol alarak geçtiği yerlere de yağış bırakmaktadır (Harita 1). Böylece, batıdan gelerek Gerede doğrultusunda giden ve yağış getiren rüzgârlardan korumak amacı ile saklanması gerektiğini vurgulayan bir atasözü şekillenmiştir.

11. “Şakanın Sonu Dövuş, Kıblenin Sonu Yağış”

Batı Karadeniz bölümünde kısa mesafelerde yağış oluşum şekli, yağış çeşitleri, yağış rejimi gibi konularda önemli farklılıklar gözlenmektedir. “Şakanın Sonu Dövuş, Kıblenin Sonu Yağış” atasözü kıyı kesiminde kullanılmaktadır. Batı Karadeniz bölümünün kıyı kesiminde gezici alçak basınçlar ve yer şekli özellikleri yağışı artırıcı etki yapmaktadır. Gezici alçak basınç sistemlerinin yapısı gereği sıcak sektörden güneyli (kıble) rüzgârların etkili olması sonrasında yaşanan soğuk cephe şartlarına bağlı yağış oluşturmaktadır. Batı Karadeniz, konumu nedeni ile kuzey - batı, batı yönlerinden gelen gezici alçak basınç sistemlerinin etkilerine açık olup, bunların en güçlü hissedildiği saha özelliğini taşımaktadır (Harita 1).

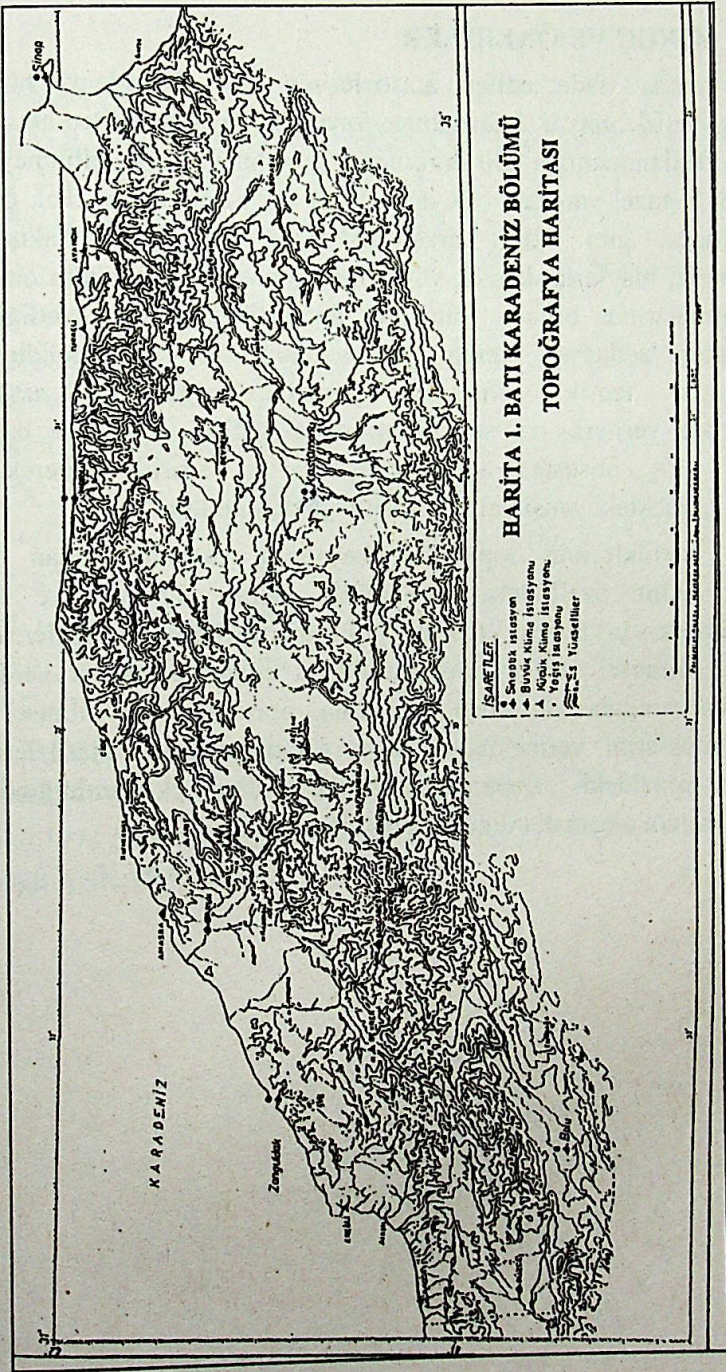
12. “Kar Altı Karış Yağdı Kiraz Zamanı”

Kastamonu, Devrekani çevresinde kullanılan bir atasözüdür. Yapılan araştırmalarda, Kastamonu çevresinde kış döneminin uzun sert geçtiği pek çok kez vurgulanmıştır. Çevresine göre hayli alçak olmasına rağmen Kastamonu istasyonunda dahi Haziran, Temmuz Ağustos, Eylül ayları dışında her ay kar yağışının gözlenmesi, kış döneminin uzunluğunu ifade eder (Harita 1, Şekil 3). Bu durum çevredeki Daday, Azdavay, Ağlıköy, Devrekani gibi merkezlerde daha da belirginleşmektedir (Harita 1). Bütün bunlardan dolayı, kirazların olgunlaşma dönemi olan Mayıs ayında bile etkin kar yağışları beklenebilir (Harita 1, Şekil 3).

13. “Kuraktan Kıtık Olmaz, Yağıştan Kıtık Olur”

Kastamonu ve güneyinde yer alan İhsangazi ilçesi çevresinde kullanılan atasözlerinden biridir. Türkiye genelinde olduğu gibi, Batı Karadeniz bölümünde de yağış oluşma şekillerinin yörelere göre farklar gösterdiğinden daha önce ifade edildi (11. Şakanın Sonu Dövuş, Kıblenin Sonu Yağış). Kastamonu da iklim olayları incelendiğinde, sağanak yağışlar ve gök gürültülü sağanakların etkinliği fark edilir (Şekil 3). Özellikle bitkilerin gelişme dönemi olan Mayıs ve Haziran aylarında sağanak yağmuru ile gök gürültülü sağanak yağışların toplam yağış içindeki oranları hayli yüksektir (Mayıs % 85, Haziran % 94; Şekil 3). Dolu şeklinde de düşebilecek bu yağışlar önemli ürün kaybına, dolayısıyla da kıtıklara neden olabilecek zararlara yol açmaktadır. Günümüzde, yağışın sebep olduğu zararın ve ulaşım imkanları sayesinde kıtlığın oluşturmasının önlenmesinde artık mümkündür. Bununla birlikte, atasözünün dönemlerde bu etkiler açıkça fark edilmiştir.

**HARİTA I. BATI KARADENİZ BÖLÜMÜ
TOPOĞRAFYA HARİTASI**

İSARETLER

- Deniz seviyesi
- Yükseklik Nüme İşareti
- Akarsu
- Yerleşim Yeri
- Çiftlik

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ifade edilen atasözlerinin Batı Karadeniz bölümünde kullandıkları belirlenmiştir. Ulaşılabilen kaynaklarda ifade edilen atasözlerinin pek çoğuna rastlanmamıştır. Bu durumda bilinenler yanında, bilinmeyen fakat gerekleri hayli güzel yansıtan çok daha fazla atasözleri vardır. Pek çok bilim dalında olduğu gibi iklim araştırmalarında da farklı bakış açıları geliştirildiğinde, olayların değişik yönlerinin gözlenmesi mümkün olmaktadır. İklim araştırmalarında bilinen yöntemler ile birlikte sahanın özelliğine göre değişik bakış açılarını içeren yaklaşımlara yer verilmelidir. İklim araştırmalarında teorik çalışmalar yanında uygulamalı araştırmalar yürütüldüğünde verilerin ve sonuçların daha sağlıklı temellere dayanması mümkündür. Bu hususta, arazi çalışmalarına ağırlık vererek, iklim özelliklerinin arazideki yansımaları dikkatle gözlenmelidir.

İklim özelliklerinin toplumsal hayattaki yansımalarından biri de atasözleridir. İklim özelliklerini bir bütün olarak algılayan ve etkilerini hayatında hisseden insanların yüzlerce yıllık tecrübelerinden süzülerek oluşan atasözleri ile bilimsel veriler arasında dikkat çekici paralellik vardır. Batı Karadeniz kapsamında yürütülen araştırma, atasözleri ile bilimsel veriler ilişkisinin örneklerini vermektedir. İklim araştırmalarında atasözleri, iklim özelliklerinin arazideki yansımalarından biri olarak kullanıldığında daha güvenilir sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKYOL, İ.H. "Atmosfer Sarsılmaları ve Türkiye'de Hava Tipleri," Türk Coğr.Der. No. 7-8, s. 1-36 ANKARA 1945
- ÇÖLAŞAN, Ü.E. Türkiye İklimi, ANKARA 1960
- ENGİNER, G. Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA 1984
- ERİNÇ, S. Klimatoloji ve Metodları, İ.Ü. Deniz Bilimlerine ve Coğrafya Enst., İstanbul 1984
- EROL, O. Genel Klimatoloji. Ertem Büro ANKARA 1984
- KOÇ, T. Batı Karadeniz'de Uygulamalı İklim Çalışması (Basılmamış doktora tezi). İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Araştırmacılığı Enst, İSTANBUL 1992
- KURTER, A., Kastamonu ve Çevresinin İklimi, İ.Ü. Yay. No. 1627 Coğ.Enst.Yay. No: 62, İSTANBUL 1971
- KUŞÇU, Ü-KUŞÇU, H. Atasözleri ve Deyimler Altın Kitap Yayınevi. İSTANBUL 1975
- TÜRKEŞ, M. Türkiye'de Kurak Bölgeler ve Önemli Kurak Yıllar (Basılmamış doktora tezi). İ.Ü. Deniz.Bil.Coğr.Enst., İSTANBUL 1990
- 1974 Meteoroloji Bülteni, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü ANKARA 1974